

Recensies

ALGEMEEN

J. L. Kool-Blokland, *De zorg gewogen. Zeven eeuwen godshuizen in Middelburg* (Dissertatie Tilburg 1990; Werken Koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen, VII; Middelburg: Koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen, 1990, 623 blz., ISBN 90 70534 16 9, ISSN 0168-7182).

Toen enige jaren geleden vast kwam te staan, dat het gasthuis van Middelburg door middel van een fusie met twee Vlissingse ziekenhuizen zou verdwijnen, achtte het bestuur van de Middelburgse godshuizen de tijd rijp om een vakvrouw de opdracht te geven de geschiedenis van dit instituut vast te leggen. De schrijfster kon beschikken over het rijke en goed bewaarde archief van de godshuizen. Daar stond tegenover, dat bij het bombardement van Middelburg in 1940 zowel het stadsarchief als het archief van de hervormde gemeente (met daarin dat van de diaconie) verloren gingen. Zeelands hoofdstad heeft bovendien nooit een goede geschiedschrijver of kronieker gekend, zodat de kennis van de geschiedenis van de stad beperkt is. In november 1990 promoveerde de schrijfster op het resultaat aan de Katholieke Universiteit Brabant (promotor: prof. dr. H. F. J. M. van den Eerenbeemt). De studie is opgesplitst in twee delen: het eerste gedeelte handelt over het eigenlijke gasthuis, dat voor het eerst in 1289 in de bronnen wordt vermeld. Het tweede deel gaat over het armenweeshuis (geopend in 1606) en het burgerweeshuis (geopend in 1720) en hun voorgangers. Aan een aantal reeds eerder verdwenen instellingen werden afzonderlijke paragrafen toebedeeld. Het betreft de lazarij die in 1641 wegens het te gering aantal zieken werd opgeheven, het simpelhuis, bestemd voor krankzinnigen en in 1845 gesloten omdat de regenten niet bereid waren te voldoen aan de eisen die de krankzinnigenwet van 1841 stelde, en het oude mannen- en vrouwenhuis dat in 1970 aan een andere stichting werd overgedragen.

Het geheel overziende mag gesteld worden, dat de geschiedenis van deze instellingen, met uitzondering van de periode vanaf 1945, op adequate wijze te boek is gesteld. De opdrachtgever heeft alleszins waar voor zijn geld gekregen, een bewijs dat inschakeling van vakhistorici ook in de sector volksgezondheid een goed produkt kan opleveren. Ook voor hen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van Middelburg is het boek onmisbaar, al is het alleen maar om de grote rijkdom aan kleurrijke en boeiende gegevens, waarmee de schrijfster haar boek heeft gelardeerd.

Bezien vanuit het gezichtspunt dat het hier om een proefschrift gaat, valt het oordeel minder gunstig uit. Godshuizen zoals hier beschreven waren instellingen die zich bezig hielden met de armenzorg. Men kan ze onderverdelen in gasthuizen, die mensen voor kortere of langere tijd opnamen, en in armentafels, die steun gaven in de vorm van geld of goederen. Vanaf het eind van de negentiende eeuw ontwikkelden veel gasthuizen zich tot ziekenhuizen of bejaardenoorden. De charitas raakte daarmee op de achtergrond. De opdracht luidde om de geschiedenis van slechts een deel van deze instellingen, namelijk die welke in 1811 verenigd werden onder het bestuur van de godshuizen, te boekstaven. In feite wordt zo het spectrum van de pre-industriële institutionele armenzorg en later dat van de gezondheidszorg doormidden gesneden. Af en toe merkt de lezer wel, dat er nog meer verwante instellingen waren; zo wordt gesproken over een Luthers weeshuis, een werkhuis en een goed draaiend particulier ziekenhuis aan de Lange Viele, terwijl de beide weeshuizen aanvankelijk onder de diaconie ressorteerden. Bijgevolg ontbreekt

er een organisatorisch en sociaal kader, dat de plaats en de functie van de beschreven instellingen duidelijk had kunnen maken.

In het inleidende hoofdstuk wordt al meteen gesteld, dat een centrale probleemstelling ontbreekt; de opdracht zou dat niet toegelaten hebben (4). Waarom heeft de auteur de opdrachtgever niet duidelijk gemaakt, dat plaatsing van de godshuizen binnen de context van de stedelijke sociale zorg noodzakelijk was? Nu ontbreekt een organisatorisch en sociaal kader, dat de plaats en de functie van deze instellingen had kunnen verduidelijken. De voorkeur ging uit naar veel *petite histoire*, hetgeen tot uiting komt in een massa feiten en talrijke opsommingen, waardoor het betoog dichtslibt. Over de geschiedenis van Nederlandse en Belgische godshuizen is reeds zeer veel gepubliceerd. Veel van deze werken prijken ook op de literatuurlijst, maar de situatie in Middelburg wordt nauwelijks vergeleken met elders. Wat in Middelburg bijzonder was en wat normaal komt zo niet uit de verf.

Met name in oudere gedenkböeken wordt geen aandacht besteed aan de economie van het gasthuis of de lezer stuit op een rookgordijn van liefdadigheid. Analyses, onder andere uitgevoerd door ondergetekende, van het economisch functioneren van godshuizen blijken echter tot interessante conclusies te leiden. Goed beheer en verstandig zaken doen speelden naast schenkingen en legaten een niet te onderschatten rol. In dit boek wordt de economie van de godshuizen wel behandeld, maar dit gebeurt op nogal amateuristische wijze. Eindsaldi van rekeningen opgezet volgens het cameralistisch systeem zeggen op zich zelf niets, zolang de kapitaalstromen (beleggingen en aflossingen e. d.) niet zijn afgezonderd. Nu krijgt de lezer tabelletjes voorgeschoteld met batige of nadelige saldi, waaruit vervolgens conclusies getrokken worden over de gang van zaken. Een grootscheepse verkoop van land in 1792 (173) wordt gemotiveerd met structureel dalende pachtprizen, hetgeen gezien het tijdsbestek uiterst onwaarschijnlijk is. Het ligt meer voor de hand, zoals voor 's-Hertogenbosch (*Noordbrabants historisch jaarboek*, I (1984)) aangetoond is, dat de regenten van het gasthuis om niet-economische redenen geporteerd waren voor beleggingen in overheidspapier.

Veel beter geanalyseerd en ook boeiend beschreven is de overgang van het gasthuis als armenzorginstelling naar modern ziekenhuis. Dit proces ving aan in 1887 met de komst van enige energieke en gemotiveerde verpleegkundigen. Het leidde tot een ernstig conflict culminerend in de zelfmoord van een adjunct-directrice en het aftreden in 1907 van een bestuur dat de tekenen des tijds absoluut niet verstond. Onder de leiding van chirurg Dirk Schoute zette de omvorming tot medisch behandelinstituut goed door, maar rond 1925 bleek, dat het draagvlak, een kleine provincie stad, verdere expansie verhinderde. Gedetailleerd en indringend beschreven is ook het leven, dat de weeskinderen leidden.

De geschiedenis van het gasthuis breekt min of meer af met de laatste oorlog. De naoorlogse ontwikkeling met daarin onder meer de ontwikkeling van de medische technologie, de toenemende complexiteit van de ziekenhuisorganisatie en een zeer langdurig fusieproces (1969-1984) ontbreekt geheel. Deze 'amputatie' valt in geen enkel opzicht te rechtvaardigen. Recente studies over gast- en ziekenhuizen (Voorburg-Vught; Elisabeth c.a.-Deventer) lopen gewoon door tot het heden. De opdracht was de geschiedenis van de Middelburgse godshuizen te schrijven en daarin hoort de twintigste eeuw evenzeer thuis als de middeleeuwen.

Het werk wordt afgesloten met een 'evaluatie' (285-290), die de zwakke kanten van het boek nog eens goed laat zien. Het functioneren van de godshuizen wordt in hoge mate gerelateerd aan de ideologie van de regentencolleges die deze instellingen vanwege de stad eeuwenlang hebben bestuurd. Een dergelijk uitgangspunt acht ik aanvechtbaar. Het functioneren van godshuizen vormt een onderdeel van het functioneren van de stedelijke gemeenschap. Wanneer het de stad

slecht gaat, gaat het ook minder goed met haar godshuizen. Dit gold ook voor Middelburg dat tussen 1650 en 1800 een derde deel van haar bevolking verloor en waarvan de handelsfunctie achteruit ging. Met een veranderende mentaliteit van de regenten, zoals op pagina 588 beweerd wordt, heeft dat niets van doen. Hen laksheid verwijten in de Bataafs-Franse tijd, die voor de godshuizen in Middelburg en ook elders rampzalig was, komt neer op niet ter zake doend gemoraliseer.

A. C. M. Kappelhof

P. J. Margry, e. a., ed., *Van 'Camere vander Rekeninghen' tot Algemene Rekenkamer. Zes eeuwen Rekenkamer* (Gedenkboek bij het 175-jarig bestaan van de algemene Rekenkamer; 's-Gravenhage: SDU, 1989, 544 blz., ISBN 90 12 06214 4).

'Assepoes onderde Hoge Colleges van Staat'. Zo ziet de Algemene Rekenkamer zich in het hier te bespreken werk betiteld. De kwalificatie is afkomstig van een kenner bij uitstek van de parlementaire geschiedenis, de hoogleraar N. Cramer. Hij grondt zijn oordeel op het feit dat de algemene rijksuitgaven ooit tot het twintigvoud stegen terwijl tezelfdertijd de Rekenkamer het voor controle bestemde bedrag moest terugschroeven van f 1,30 per duizend gulden tot een magere twee dubbeltjes. Dat doet vragen waarom de regering zich zo stiefmoederlijk gedroeg. Maar voor het antwoord moet men niet bij Cramer terecht. De vraag of het belang van de Rekenkamer wel zo groot is stelt hij niet. Hij volstaat met te zeggen dat deze geringschatting gezien de geleverde prestaties onverdiend was. Toch laat hij zich ontvallen dat op de werkwijze van de Rekenkamer wel een en ander was aan te merken: onderling verdeeld, behoudzuchtig, veronachtzaming van grote lijnen, muggenzifterij. Zijn chronologisch gehouden, anekdotische beschouwing van de geschiedenis van de kamer tussen 1840-1940—gedurende bijna tweederde van haar bestaan—levert daarvan menig, dikwijls vermakelijk voorbeeld op. Maar hoe boeiend Cramer ook schrijft en hoeveel zijn grote en degelijke kennis van zaken ook onthult, de werkelijke oorzaken van het gebrek aan belangstelling bij volk en regering blijven buiten zicht. 't Is spijtig te zeggen maar men krijgt niet de indruk dat sedertdien de Rekenkamer veel aan populariteit heeft gewonnen. Nog altijd slaagt de verambtelijkte wereld van tal van overheidsinstanties er met knappe verdragingsacties en omtrekkende bewegingen in gerichte vragen te omzeilen en de geuite kritiek te ontwijken. De Rekenkamer mag dan wel de oudste wortels hebben van alle 'Hoge Colleges van Staat', zoals het in dit boek heel parmantig heet, maar zelden of nooit brengt ze de gemoederen in beweging. Al te vaak gaat het dan nog om onbeduidende buitennissigheden, zoals het door de kamer in de openbaarheid gebrachte geval van de twee wetenschappelijke medewerkers die gedurende zeven, respectievelijk elf jaar ongeoorloofde afwezigheid rustig hun volle salaris uitbetaald kregen. Ik denk dat zelfs de Raad van State—toch ook geen troetelkind van de publiciteit—er bij Jan Alleman beter op staat. Brengt de Rekenkamer immers niet de mosterd pas op tafel als de maaltijd al verteerd is? Zijn er geen andere controle-organen als de rijksaccountantsdienst? Inmiddels wordt de goede burger telkens opgeschrikt door enorme financiële missers van zijn overheid: RSV-debacle, Oosterscheldeproject, Walrus-affaire—en de Rekenkamer stond er bij en keek er naar. Het maakt dat de Rekenkamer zich maatschappelijk en politiek in een wat duistere en tamelijk geïsoleerde positie bevindt. Dat is overigens misschien zo verkeerd nog niet. Mogelijk heeft het